

Міністерство освіти і науки України
Інститут української мови Національної академії наук України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СИНТАКСИСУ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Міжнародна наукова конференція,
присвячена 110-річчю від дня народження
професора **ІЛАРІОНА СЛИНЬКА**

16 – 17 червня 2022 р.
м. Чернівці

ЗМІСТ

ПРОГРАМА Міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження», присвяченої 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька.....	3
Багатогранність наукового феномена професора Іларіона Слинька.....	22
Про вчителя і науковця добрим словом	28
Науковий доробок професора Іларіона Слинька	37
Тези доповідей учасників конференції.....	45
<i>Алексеева С.</i> Різноманітні сурядні компоненти як засіб створення дискурсу ворожості та її подолання в масмедійному просторі	46
<i>Антофійчук А.</i> Синтаксичні параметри щоденникового дискурсу Ольги Кобилянської	48
<i>Барчук В.</i> Про сполучення слів як фундаментальні синтаксичні одиниці	50
<i>Бичкова Т.</i> Основні аспекти вивчення простого двоскладного речення в курсі історичної граматики української мови	52
<i>Білоконенко Л.</i> Категорія соціативності у граматиці сербської мови	54
<i>Богатько В.</i> Функційні вияви еліптичних структур на сторінках вінницьких газет	56
<i>Бойко Н.</i> Проблеми експресивного синтаксису в лінгвістичній спадщині професора Н. Гуйванюк	58
<i>Брус М.</i> Історія безприйменникових конструкцій української мови в дослідженнях професора І. Слинька	61
<i>Бунчук Б.</i> Різноманітність поетичного синтаксису у віршах Лесі Українки циклу «Ритми»	64
<i>Венжинович Н., Полюжин І.</i> Проблеми граматичних трансформацій при перекладі фразеологізованих синтаксичних конструкцій з української мови англійською	66
<i>Вітрук Н.</i> Синтаксичні особливості односкладних речень апеляції....	68

ІСТОРІЯ БЕЗПРИЙМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРОФЕСОРА І. СЛИНЬКА

Марія Брус

*доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
mariya_brus@ukr.net*

У діяхронії синтаксичні відношення між компонентами словосполучень і речень передавалися первинно за допомогою інтонації, порядку розміщення слів, окремих лексичних елементів чи граматичним оформленням слів. Однак поступово розвинулося морфологічне вираження всіх частин синтаксичних конструкцій, тобто використання відмінкових форм повнозначних частин мови, початок якому дало виокремлення категорії імен та дієслів, їхніх граматичних ознак. Найважливішим способом відображення синтаксичних зв'язків між словами стала іменна категорія відмінка. Ця категорія сформувалася ще в праслов'янський період і була успадкована давньоукраїнською мовою. У ній кожний відмінок виражав здебільшого кілька граматичних значень та використовувався в різних синтаксичних позиціях. Розвиток їх тривав упродовж майже усієї історії, але найважливішим у ньому став процес занепаду безприйменникових і виникнення прийменникових форм.

Наукове опрацювання зазначеної проблеми розпочате орієнтовно від середини ХХ ст., коли посилилася увага до історичного синтаксису та до історії відмінків зокрема. Але підвалини для цього були закладені ще в першій половині ХХ ст. завдяки працям О. О. Потебні, Є. К. Тимченка, Л. А. Булаховського та інших учених. Уперше, ймовірно, про історичний синтаксис ішлося в курсі з «Історичної граматики української мови» (1957), до якого увійшов розділ про зміни безприйменникових відмінків. Відтоді над питаннями історичного синтаксису української мови працювали О. П. Безпалько, О. С. Мельничук, С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, В. В. Німчук, Г. Х. Щербатюк,

В. М. Русанівський та інші. Основні наукові погляди на історичне минуле синтаксису української мови були звернуті і професора І. І. Слинька. Найважливіші його праці присвячені дослідженню саме історії відмінкових конструкцій у діяхронії [Слинько 1968, 1973 та ін.].

Праці Іларіона Слинька охопили період розвитку староукраїнської мови XIV–XVIII ст. Вибір цього проміжку часу зрозумілий і незаперечний. У давньоукраїнській мові XI–XIII ст. виразниками синтаксичних відношень були практично безприйменникові конструкції, успадковані з праслов'янської мови і поширені переважно в тодішній церковнослов'янській книжності, хоч у розмовному мовленні могли вживатися прийменникові форми. З XIV–XV ст. писемні пам'ятки збагачувалися живомовними елементами, з якими входили і прийменникові конструкції, але давня традиція безприйменникового вираження синтаксичних зв'язків була ще міцною, тривала майже до XVIII ст. і відобразилася далі частково в літературній або діалектній мові.

На основі широкої джерельної бази мовознавець засвідчив, що безприйменникові відмінки (родовий, давальний, знахідний, орудний) були характерні переважно для книжного стилю, а саме для релігійних, художніх, полемічних творів. На його думку, вони могли вживатися і в народнорозмовному мовленні, з якого швидше зникали, ніж із книжного, що простежувалося з XVI–XVII ст., а найбільше у XVIII ст. Дослідник наводив низку дієслів, із якими міг сполучатися кожний відмінок, серед яких зазначав і такі вербативи, що свідчили про внесення авторами живомовних елементів до книжного тексту, напр., знахідний відмінок із значенням деліберативного об'єкта при дієсловах *мовити*, *оповідати*, *освідчити*. Він констатував і перевагу одних відмінків над іншими в писемних джерелах, напр., орудного – над знахідним із значенням об'єкта володіння і керування, або поступову заміну безприйменникових прийменниковими формами, напр., родового віддалення конструкцією з прийменником *отъ*. Наявність деяких безприйменникових конструкцій учений простежував і в літописанні чи в діловій документації, зокрема знахідний для позначення об'єкта завоювання, що використовувався для відтворення воєнних подій чи військових справ і поєднувався з дієсловом *воевати*.

Загальна традиція вживання безприйменникових форм була ще досить стійкою у староукраїнській мові. Наприклад, типовим для цього часу можна вважати, за дослідженнями І. Слинька, родовий відмінок неповного об'єктування — зі значенням речової частковості і неозначеної кількості, з яким поєднувалися давні слова *взяти, брати, дати, купити, дарувати, мати, робити* тощо, а також вербативи, що виражали доглядання, пильнування, сподівання, бажання, прагнення. Функційність безприйменникових форм могла розширюватися і змінюватися, напр.: родовий досягнення сполучався переважно з префіксальними дієсловами на *до-*, що виражали переважно переносне значення, а конструкції з ним набували різного забарвлення залежно від жанру пам'ятки, напр., у ділових текстах — це юридичні формули (*доходить утрати своєї*), у проповідницькій або художній літературі — це поетичні вислови (*доступить живота вѣчнаго*) чи стійкі звороти (*дорости лѣтъ*).

Отже, напрацювання І.І. Слинька в галузі історичного синтаксису є підґрунтям і стимулом для наступних лінгвістичних екскурсів у минуле синтаксичної системи української мови. На основі проведених ним досліджень можна простежити відмінності між різними синхронними зрізами в розвитку безприйменникових конструкцій, встановити ті форми, що зовсім зникли або частково збереглися до сьогодні та функціонують у літературній мові чи в діалектному мовленні. Знання про історію безприйменникових форм відкриває шлях до розуміння історії сучасних прийменникових конструкцій.

Список використаної літератури

1. Слинько І. І. Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (місцево-просторові звороти). Львів: Вид-во Львівського університету, 1968. 112 с.

2. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1973. 216 с.

3. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (часові звороти): навч. посібник. Чернівці: Чернівецький державний університет, 1968. 92 с.